

HATİP ZÂKİRÎ HASAN EFENDİ’NİN NÜHÜFT MAKAMINDAKİ İMAM HÜSEYİN MERSİYESİ

Gülçin YAHYA KAÇAR*

Özet

Bu çalışmada, XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış büyük alim, şeyh ve mutasavvıf Yazıcıoğlu Mehmet Efendi (? – 1451) tarafından kaleme alınmış ve Halvetiyye dergâhına mensub zâkirbaşı Hatib Zâkirî Hasan Efendi (Foça 1545?-İstanbul 1623) tarafından bestelenmiş olan Nühüft makamındaki “İmam Hüseyin Mersiyesi”nin beste analizi yapılmıştır. Güfte, Yazıcıoğlu’nun önemli eseri Muhammediye’nin ikinci bölümünde yer alan “Vefâtü’l-Hasan ve’l Hüseyin” adlı elli dört beyitten oluşan Kerbela mersiyesinden alınmıştır. On mısra ve beş beyit olarak bestelenmiş olan Mersiye’de Hazreti Hüseyin ve Ehli Beyt’in Kerbela’da şehit edilmeleri üzerine hissedilen acı ve Ehl-i Beyt’e karşı olan sevgi ve muhabbet ifade edilmiştir. Nühüft makamının seyri kullanılırken nağmelerdeki hüznü, duygulu yakarış da güftenin anlamı ile paralellik göstermektedir. İmam Hüseyin Mersiyesinin iki farklı nüshası bulunmaktadır. Birincisi Dr. Suphi Ezgi (1869-1962) tarafından Durak Evferi usulünde diğeri Ahmet Hatipoğlu (d.1933) tarafından usulsüz olarak yazılmış nüshalarıdır. Günümüzde Ahmet Hatipoğlu’nun tashih ettiği notanın kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışma, Türk din musikisinin önemli bestekârı Hatip Zâkirî Hasan Efendi’nin Nühüft makamındaki İmam Hüseyin Mersiyesi’nin Ahmet Hatipoğlu tarafından notaya alınan nüshası üzerinden musiki yönüne ışık tutmak amacı ile yapılmıştır. Çalışmada mersiyesinin hem form, makam, usul analizleri yapılmış hem de Türk musikisinin dokuz yüz yıllık makamı olan Nühüft makamının kullanımı ile ilgili sonuçlara varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mersiye, Nühüft makamı, Hz. Hüseyin, Yazıcıoğlu Mehmet Efendi, Hâtib Zâkirî Hasan Efendi, Ehl-i Beyt

İMAM HÜSEYİN ELEGY OF HATİP ZÂKİRÎ HASAN EFENDİ IN NÜHÜFT MANNER

Abstract

his study is related to the analysis of the composition of “Imam Hüseyin Elegy” written by the great theologian and philosopher of the XVth century Yazıcıoğlu Mehmet Efendi and composed by Hatib Zâkirî Hasan Efendi from Halvetiyye temple in Nühüft Manner. This was taken from Kerbela elegy which was formed by 54 couplets named as “Vefâtü’l-Hasan ve’l Hüseyin” from the second part of his master work Muhammediye. The elegy expresses

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuarı, Çalgı Eğitimi, Ankara/Türkiye, gulcin@gazi.edu.tr

the pain felt after the martyrdom of Hüseyin and the Ehli Beyt (holly people) and the respect felt towards them. Nühüft manner shows parallelism with the lyric with its sad and sentimental lamentations. There are two different notations of Imam Hüseyin's Elegy. The first was written by Subhi Ezgi (1869-1962) in with Durak Evfer tempo while the other copy was written by Ahmet Hatipoğlu (d.1933) without rhythm. Today, the note which is amended by Ahmet Hatipoğlu has been used. This study has been conducted to shed light on the Imam Hüseyin's Elegy which was composed by the important composer music of Turkish religious preacher Zakir Hasan and noted by Ahmet Hatipoğlu. In this study both the elegy of form, manner, rhythmic features have been analyzed and the conclusions have been reached regarding the use of Nühüft manner which has existed for nine hundred years in Turkish Music.

Keywords: Elegy, Nühüft manner, St. Hüseyin, Yazıcıoğlu Mehmet Efendi, Hatib Zâkirî Hasan Efendi, Ehl-i Beyt

Giriş

İmam Hüseyin Mersiyesi'ni yazan Yazıcıoğlu Mehmet Efendi, XV. yüzyılın ikinci yarısında II. Murad ve Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşamış olan (? – 1451) şeyh, alim ve tasavvuf ehli bir zattır. Ankara'da doğduğu tahmin edilmekle birlikte hayatının büyük bir bölümünü Gelibolu'da geçirmiştir. Burada bulunduğu sırada Gelibolu'ya gelen Hacı Bayram Velî Hazretlerine intisab ederek tarikata girmiştir. Kendisinden yaklaşık yüzyıl sonra doğmuş olan Hatip Zâkirî Hasan Efendi'nin (Foça 1545?-İstanbul 1623) besteleyeceği ve 21. Yüzyıla kadar ulaşan büyük ve önemli bir eseri kaleme almıştır. Bu önemli manzum eserin adı Muhammediye'dir. Muhammediye'nin ikinci bölümünde yer alan ve Kerbela Mersiyesi olarak bilinen mersiye'nin başlığı "Vefâtü'l-Hasan ve'l Hüseyin"dir. Nühüft makamında ve Türk musikisinin Mersiye formunda bestelenen kısmı ise bu bölümdür. Mersiyeden alınan on mısra ve beş beyit XVII. Yüzyılın önemli dinî form bestekârlarından biri olan Hatip Zâkirî Hasan Efendi tarafından Nühüft makamında bestelenmiştir.

Yazıcıoğlu Mehmet Efendinin vefatından yaklaşık yüz elli yıl sonra mersiye'yi besteleyen Hatip Zâkirî Hasan Efendi de bir tarikat üyesidir. Halvetiyye tarikatı mensubu olup musiki eğitimini tekkede yapılan zikirlerde öğrenmiştir. İbadetin yanı sıra Türk musikisinde önemli bir eğitim kurumu olan dergâhlar pek çok bestekârın yetişmesinde önemli rol oynadığı gibi Hatip Zâkirî'nin de yetişmesini sağlamıştır. Zikir âyinlerini başarı ile yürütmesinden ve önderlik etmesinden dolayı Zâkirbaşı olmuştur. Türk din musikisinin en seçkin beş eserini bestelemiştir (Ateş, 1999: 36). Nat-ı Peygamberi, Dilkeşâveran Sabah Salâtı (Usûlü: Durak Evferi), Hüseyinî Cenaze Salâtı, (Usûlü: Durak Evferi) Bayatî Cuma ve Bayram Salâtı (Usûlü: Durak Evferi), Irak Temcîd ve Münâcât (Usûlü: Durak Evferi), Nühüft İmam Hüseyin Mersiyesi (usûlsüz) (Öztuna, 1990: 333) eserleridir. Bazı kaynaklar İtrî'ye atfedilen

Segâh makamındaki Tekbîr ve Salât-ı Ümmiye'nin de Hatip Zâkirî Hasan Efendi'ye ait olduğunu iddia etmektedir (Yavaşca, 2002: 629).

Türk Din Musikisi'nde önemli bir yere sahip olan mersiyeler usullü ya da usulsüz olarak farklı makamlarda bestelenmektedir. Mersiyeler solo olarak söylenmektedir. Mersiye okuyanlara mersiyehân ve nevhahân adı verilmektedir. Arap, Fars ve Türk edebiyatında ölenlerin ardından onu öven ve kaybından dolayı üzüntüsünü ifade eden şiirlere mersiye denilmektedir. Mersiyeler Türk-İslam edebiyatında sadece Kerbela olayının anlatılması amacıyla kaleme alınmış eserlerdir (Can,1974:19-21). Ölenin ardından yakılan bu ağıtlar musikiyle birleşmiştir. Türk musikisinin makam ve usulleri kullanılarak mersiyelerde anlatılan olaylar daha da etkili hal almıştır. Hatip Zâkirî Hasan Efendi'nin Nühüft makamında bestelediği mersiyenin sözleri şöyledir:

Rivâyette gelir bir gün Rasûlullâh olup dilşâd
Ki dizinde oturmuştu Hüseyin ile Hasen şehzâd

Hüseyin'i öptü boynundan Hasen ağzı dudağından
İkisin bâb u şefkatten bu resm'e eyledi irâd

İrişti Cebreil derhal elinde var idi üç şâl
Biri kâre biri saru biri kızıl idi vekkâd

Dedi: Allah selâm eder buyurur kim revâ mıdır
Beni nice sever ol kim bana karşı öper evlâd

Divânında eli bağlı kulundur ya Rasûlullâh
Yazıcıoğlu'na eyle şefaata olasın dilşad

Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün /

Bu mersiye, matem ayı olarak kabul edilen muharrem ayının onundan itibaren hemen hemen bütün tekkelerde özel âyinler sırasında kendine özgü eda ve tavır ile okunmuştur. Mersiyenin okunuşunda ses güzelliğinin yanı sıra konuya hakimiyet ve konunun hissettirilerek okunması da önemlidir. Ehl-i Beyt muhabbeti hakkında hadislerin bulunması sebebiyle Kerbela olayı ve Şehid Hz. Hüseyin ile ilgili pek çok mersiyeler yazılmış ve bestelenmiştir (Can, 1974: 19). Ancak bu mersiyelerin müzikal analizleri konusunda hiçbir çalışma yapılmamıştır. Mersiyelerin ve çalışmaya konu olan Nühüft mersiyenin edebî, felsefî, tasavvufî bilgilerinin haricinde mûsikî

yönü ele alınmamıştır. Bölümleri, musiki cümleleri ve yapıları, makam ve usul özellikleri, geçkileri gibi musiki alanına yönelik incelemeler yapılmamış, sadece kağıt üzerindeki notalardan ibaret kalmıştır. Mersiyehânların yetişmemesi nedeni ile mersiyeler unutulma ve kağıt üzerinde kalma tehlikesi ile başbaşıdır.

İmam Hüseyin Mersiyesinin iki farklı nüshası bulunmaktadır. Birincisi Dr. Suphi Ezgi (1869-1962) tarafından Durak Evferi usulünde diğeri Ahmet Hatipoğlu (d.1933) tarafından usulsüz olarak yazılmış nüshalarıdır. Günümüzde Ahmet Hatipoğlu'nun tashih ettiği notanın kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışma, Türk Din Musikisinin önemli bestekâri Hatip Zâkiri Hasan Efendi'nin Nühüft makamındaki İmam Hüseyin Mersiyesi'nin Ahmet Hatipoğlu tarafından notaya alınan nüshası üzerinden mûsikî yönüne ışık tutmak amacı ile yapılmıştır.

Çalışmada mersiyenin hem form, makam, usul analizleri yapılmış hem de Türk musikisinin dokuz yüz yıllık makamı olan Nühüft makamının kullanımı ile ilgili sonuçlara varılmıştır.

İmam Hüseyin Mersiyesinin Özellikleri

a) Makam Özellikleri

Mersiyenin bestelendiği makam olan *Nühüft* Farsça bir kelime olup gizli, saklı anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1986: 1013). XIII. yüzyıldan itibaren günümüze kadar gelebilmiş en eski makamlardandır. Ancak Nühüft makamı günümüze ulaşana kadar çeşitli değişimler göstermiştir. Bu değişim çizgisini özetlemesi bakımından, II. Abdülhamid dönemi Maârif Nezâreti Celîlesi (günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı) evrâk kalemi mümeyyiz-i sânisî (ikinci kâtibi) Hasan Tahsîn tarafından hazırlanmış *Gülzâr-ı Mûsikî* isimli eserde şöyle ifade edilmiştir:

“İşbu nühüft makâmı gizli bir şey olduğu cihetle edvâr-ı kadimde (*eski devirlerde*) ibtidâ (*en önce*) muhayyer perdesinden bed ederek (*başlayarak*) nevâya kadar inüb ba'dehû (*ondan sonra*) ısfahân çeşnisine karîb (*yakın*) hicâz, kürdî ile düğâhda karâr eder deyû (*diye*) tahrîr ve beyân eylemişler (*yazmış ve söylemişler*) ise de (Recep Çelebi) ve (Behreci-zâde) gibi hânende-gân-ı kadîmenin (*eski hânendelerin*) kavli (*sözü*) nevâdan hareketle evc, muhayyer basarak düğâh, râst, irâk ile aşîrân kalur demişler ve neyzen (Ali Hoca) ve tanbûri (Muhammed Çelebi) kavli nevâ perdesinden hareket edüb, rehâvî çeşnisiyle râsta inüb, râstdan irâk ile aşîrân kalur deyû iddiâ etmişler ve ekseriyet (çoğunluk) bu tarîki (*yolu*) müstahsen (*güzel*) görmüşdür. Rehâvî çeşnisiyle (*rehâvî tadıyla*) râst, irâk, aşîrân, yegâh açub, tekrâr perde perde rehâvî yüzünden hüseynî perdesine kadar çıkub, ba'dehû aşîrâna kadar inüb karâr eder” (Tahsîn, 2012:24).

Nühüft'ün diğer bir tarifi Kantemiroğlu'nun hocası olan Tanburi Koca Angeli ve Tanburî Çelebi'nin tarifidir. Nevâ perdesinden hareket edip Büselik perdesi ile Dügâh'a iner ve oradan tam perdelerle aşağıya inip Aşîrân'da karar kılar. Büselik perdesi ve Dügâh perdesinin vurgulanması bu makam tarifini diğer iki makam tarifinden ayırır (Hatipoğlu, 2011: 121).

Hatip Zâkirî Hasan Efendi'nin İmam Hüseyin Mersiyesi için seçtiği Nühüft makamı içinde Nevâ, Yegâh, Uşşak ve Rast makamlarını ve çeşnilerini bulunduran ağır, hüznü, vakurlu, yanık bir makamdır.

Nühüft makamının dizileri şöyledir (Özkan, 2006:506):

Yerinde Nevâ Makamı Dizisi

Yegâh'ta Rast Makamı Dizisi

Hüseyinâşîrân'da Uşşak Dörtlüsü

b) Seyir Özelliği

Mersiye Nevâ perdesinden seyre başlamakta; Nevâ, Hüseyinî, Nim Hicaz ve Büselik perdelerinde dolaşarak birinci beyti tamamlanmaktadır. “*Rivâyette gelir bir gün Rasûlullâh olup dîlşâd, Ki dizinde oturmuştu Hüseyin ile Hasen şehzâd*”. İlk beytin hem birinci hem de ikinci mısraında aynı nağmeler ve aynı seyir özelliği kullanılmıştır. Nim Hicaz perdesi yeden tutularak Nevâ perdesi sıkça kullanılmış ve Büselik perdesinde asma kalıplar yapılmıştır. Bölüm sonu itibariyle Büselik perdesinde kalmıştır. Burada Nişâbûr makamı etkisi hissedilmektedir. Bu bölüm, Mersiye'nin makam seyri açısından birinci bölümdür. Birinci Bölüm (A) harfi ile gösterilmiştir. Bu bölüme ait nota aşağıdadır:

(A)

Ri vâ yet te ge lir bir gün Ra sû lul lah o lup
 dil şâd şâd Ki di zin de o tur muş tu
 Hü sey ni le Ha sen şeh zâd zâd

Mersiyenin ikinci beytinin ilk mısraı Nühüft makamının gereği olarak Nevâ perdesi üzerindeki Rast beşlisi seslerini göstererek devam etmektedir. “*Hüseyin’i öptü boynundan Hasen ağzı dudağından*” mısraında Nevâ ve Muhayyer perdeleri aralığında makam seyri gösterilmektedir. Burada makam dizisinin üst perdelerinde seyir yapıldığını görmek mümkündür. Makam çok tizlerde seyir eden bir makam değildir. Ağıt olmasına rağmen mersiyenin ezgilerinde çok tiz perdelerle çıkmadan, feryad, fügen, bağıriş, haykırış nağmeleri yapılmadan acı hissettirilmekte iç dünyada yaşatılmaktadır. Farklı bir nağmeye sahip olduğu ve farklı perdelerde dolaştığı için bu bölüm Mersiyenin makam seyri açısından ikinci bölümüdür. İkinci bölüm (B) harfi ile gösterilmektedir. Bu bölüme ait nota aşağıdadır:

(B)

Hü sey n’i öp tü boy nun dan Ha sen ağ zı du da ğın dan

Mersiyenin ikinci beytinin ikinci mısraı “*İkisin bâb u şefkatten bu resm’e eyledi irâd*” sözleriyle başlamaktadır. Nim Hicaz perdesi yeden olarak kullanılmış ve Nevâ perdesinde kısa bir kalış gösterilmiştir. Yegâh perdesine kadar inip Hüseyinîaşirân’da karar ettiği ve Nühüft makamı dizisinin tamamının gösterildiği mısra olmuştur. Yerinde Yegâh ve Hüseyinîaşirân perdesinde Uşşak dörtlüsü kullanılmıştır. Nühüft makamının önemli kalışlarından biri de Dügâh perdesindeki kalışlardır. Dügâh perdesi Nühüft makamının ikinci merteye güçlü perdesidir. Dügâh perdesinde Rast dörtlüsü kullanılmıştır. Aşağıdaki seyirde bu kalışlar görülmektedir. Seyir özelliği ve nağmesi diğer bölümlerden çok farklıdır. Makamın durak perdesi gösterilmiştir. Yarım karar verilmiştir. Bu bölüm Mersiyenin makam seyri açısından üçüncü bölümüdür. Üçüncü bölüm (C) harfi ile gösterilmiştir. Bu bölüme ait nota aşağıdadır:

(C)

İ ki sin bâ bu şef kat ten bu res me ey le di î

râd

Nühüft makamındaki karar gösterildikten sonra Mersiyenin sözlerinde olmayan küçük kelimeler ilave edilmiştir. Türk musikisinde kullanılan ve lâfzî terennüm adı verilen kelimelerden *Hey yâr ey yâr ey* kelimeleri ile yeni bölüme köprü kurulmuştur. Bu köprüde Nevâ perdesi üzerindeki Rast dördlüsü seslerinin inici olarak kullanıldığı görülmüştür. Gerdaniye makamına geçki yapılmıştır. Köprüye ait nota aşağıda gösterilmiştir:

(Köprü)

Hey yâr ey yâr ey

Mersiyenin üçüncü beyti "*İrişti Cebreil derhal elinde var idi üç şal*" sözleri ile başlamaktadır. Bu bölümde Yerinde inici Rast makamı seyri kullanılmıştır. Mısraın sonunda Nevâ perdesinde asma kalış yapılmıştır. Makam, Nevâ ve Muhayyer perdeleri arasında gezinmiştir. Ana seyri bozmayacak küçük tartım değişiklikleri mevcuttur. Mersiyenin üçüncü mısraı ile aynı nağmelere ve aynı makam seyrine sahiptir. Küçük tartım değişiklikleri mevcut olmakla birlikte ana seyri bozmadığından dolayı bu bölüm de (B) olarak adlandırılmıştır. Söz farklı ancak nağme aynıdır. Bu bölüme ait nota aşağıdadır:

(B)

İ riş ti Ceb re il der hal e lin de var i di üç şal

Üçüncü beytin ikinci mısraında Acem'li Rast kullanılmıştır. "*Biri kâre biri saru biri kızıl idi vekkâd*" sözlerinde renklerin adının geçtiği yerlerde aynı nağme üç defa tekrarlanmış ve vurgu yapılmıştır. Acem'li Rast'tan sonra Bûselik perdesinde yine Nişâbûr göstererek bölümü tamamlamıştır. Dördüncü bölüm (A) harfi ile gösterilmektedir. Bu bölüme ait nota aşağıda gösterilmiştir:

(A)

Dördüncü beyt “Dedi: Allah selâm eder buyurur kim revâ mıdır” sözleri ile başmaktadır. Her beytin ilk mısraında tekrarlayan nağme bu beytin ilk mısraında da tekrarlanmıştır. Mersiyenin (B) bölümüdür. Burada farklı söz (B) bölümü nağmesi ile bestelenmiştir. Mersiyenin tamamında tekrar eden nağmedir. Nevâ ve Muhayyer perdeleri aralığında makam seyri gösterilmektedir. Makamın en tiz perdelerine çıkarak en etkili nağmelerin kullanıldığı bölümdür. Etkili olduğu için tekrarı gerekmiştir. Bu bölüme ait nota aşağıda gösterilmiştir:

(B)

Dördüncü beytin ikinci mısraı “Beni nice sever ol kim bana karşı öper evlâd” sözleri ile başlamaktadır. Her iki beytin sonunda aynı nağmenin kullanıldığı görülmüştür. Mersiyenin makam seyri açısından Üçüncü bölümü olan (C) bölümü ile aynı nağmeye sahiptir. Yegâh perdesine kadar inip Hüseyinîaşiran’da karar ettiği ve Nühüft makam seyrinin tamamının bu mısraında tekrarlandığı görülmüştür. Yerinde Nevâ, Yerinde Yegâh ve Hüseyinîaşiran perdesinde Uşşak dörtlüsü kullanılmıştır. Makamın durak perdesi olan Hüseyinîaşiran’da kalış yapılmıştır. Bu bölüme ait nota aşağıda gösterilmiştir:

(C)

Beşinci beytin ilk mısraı “Divânında eli bağlı kulundur ya Rasûlullah” sözleri ile başlamaktadır. Her beytin ilk mısraında tekrarlayan nağme bu beytin ilk mısraında da tekrarlanmıştır. Mersiyenin makam seyri açısından (B) bölümüdür. Buradaki farklı söz (B) bölümündeki nağme ile bestelenmiştir. Bu bölüme ait nota aşağıda gösterilmiştir:

(B)

Mersiye'nin son mısraı "Yazıcıoğlu'na eyle şefa'at olasıñ dilşad" sözleriyle son bulmaktadır. Hüseyinîşârân perdesinde Uşşak dörtlüsü sesleri gösterilerek Nühüft makamının inici seyri ile mûsiki son bulmaktadır. Nağme yine (C) bölümünde olduğu gibidir.

(C)

c) Form Özellikleri

Form, bir mûsiki kalıptır. Ritmik ve melodik düzendir. Nasıl ki şiirde, romanda, konuşmada, edebiyat sanatının bütün dallarında duygu ve düşünceleri ifade eden cümleler var ise, musiki sanatında da duygu ve düşünceleri ifade eden cümleler vardır. Bu cümleler birleşerek bir ifade meydana getirir. Bir kompozisyon oluşur. Musiki ile yapılan bu kompozisyonun kuralları, kaideleri yüzyıllar içerisinde şekillenmiştir. Bu kalıplar tarihi, sosyolojik, kültürel, etkileşimlerle biçimlenmiştir. Küçük bir musiki motifinden başlayarak gelişen form, önce musiki cümlesine daha sonra musiki bölümüne sonra da musiki eserine dönüşmektedir. Motifler birleşerek cümleleri, cümleler birleşerek bölümleri, bölümler birleşerek eserleri meydana getirmektedir. Formlar yapılan musikinin amacına, yerine, türüne, tarzına göre şekillenmiş, farklılıklar göstermiştir.

Nühüft Mersiye üç ana bölümden oluşmaktadır. A, B ve C bölümleri. Bu bölümlerin mısralara göre tekrarlanmıştır. A Bölümünde Nişabûr dörtlüsü ile Bûselik perdesinde asma kalış yapılmıştır. B bölümünde Rast beşlisi ile Nevâ perdesinde asma kalış yapılmıştır. Ayrıca bu bölüm her beytin birinci mısraında bir Nakarat gibi tekrarlanmıştır. C bölümü ise Nühüft makamının tam seyrinin verildiği bölüm olmuştur. Mersiye'nin form analizi, hangi beytin hangi musiki bölümünden oluştuğu, bölümlerin hangi perdede nasıl kalışlar yaptığı aşağıda gösterilmiştir:

1.Beyt	1. Mısra/A	Nişabûr dörtlüsü ile Bûselik perdesinde asma kalış.
	2. Mısra/A	Nişabûr dörtlüsü ile Bûselik perdesinde asma kalış.

2.Beyt	1. Mısra/B 2. Mısra/C <i>Köprü</i>	Rast beşlisi ile Nevâ perdesinde asma kalış. Uşşak dörtlüsü ile Hüseyinîaşiran perdesinde Yedenli kalış. Nevâ perdesinde Rast dörtlüsü ile Gerdâniye makamına geçiş.
3.Beyt	1. Mısra/B 2. Mısra/A	Rast beşlisi ile Nevâ perdesinde asma kalış. Nişâbûr dörtlüsü ile Bûselik perdesinde kalış.
4.Beyt	1. Mısra/B 2. Mısra/C	Rast beşlisi ile Nevâ perdesinde asma kalış. Uşşak dörtlüsü ile Hüseyinîaşiran perdesinde kalış.
5.Beyt	1. Mısra/B 2. Mısra/C	Nevâ perdesinde asma kalış. Yeden'li Uşşak dörtlüsü ile Hüseyinîaşiran perdesinde tam karar.

Buna göre Mersiye'nin mûsikî bölümleri şu düzende sıralanmıştır:

A+A+B+C+ *Köprü* + B+A+B+C+B+C

d) Prozodi Özellikleri

Prozodi kelimesi Yunanca'da *Prosodia* kelimesinden kaynaklanır. Hece-lerin vurgularına, uzunluk ve kısalıklarına, uyularak kelimeleri düzgün okumak ilmidir. Arapça'daki *Tecvid* kelimesinin karşılığıdır (Hatipoğlu, 1983: 1). Nühüft Mersiye'nin prozodi açısından sağlam bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Söz-deki hecelerin ve bestedeki nota değerlerinin arasındaki süre, eserin tamamında hemen hemen eşittir. Sonu sessiz harfle biten heceler daha uzun nağmelerle, sonu sesli harfle biten heceler ise daha kısa nağmelerle ve nota değerleri ile bestelenmiştir.

e) Usul Özellikleri

Nühüft Mersiye serbest, usulsüzdür. Ağıt olduğu için nota değerleri ve tartımları açısından okuyucuya kısmi bir serbestlik tanımaktadır. Nota üzerinde görülen Puandorg'lar (notanın istenildiği kadar uzatılması), virgüller (nefes alacak kadar beklenilmesi ve nefes alınması) bu anlamları ifade etmektedir. Nühüft Mersiye'nin tartım özelliklerine bakıldığı zaman Türk musikisi karakterinde var olan noktalı tartımların kullanıldığı görülmüştür. Bu tartımlar mersiyede sıkça kullanılmıştır.

Sonuç

Türk musikisinde çok az örneğine rastlanan Mersiye formu, XV. yüzyıldan Yazıcıoğlu Mehmet Efendi ile ondan yaklaşık yüz elli yıl sonra Hatip Zâkirî Hasan Efendi'yi bir musiki eserinde bir araya getirmiştir. Mana açısından her ikisinin de aynı kaynaktan beslenmiş olmaları, tasavvuf ehli olmaları bu eserin vücuda gelmesinde önemli rol oynamıştır.

İmam Hüseyin Mersiyesi olarak bilinen Nühüft makamındaki mersiye'nin günümüze kadar ulaşabilmiş olması hem Türk musikisi için hem de Türk kültürü için önemlidir. Bugün sayıları birkaç adetten ibaret olan mersiyehanların icrası ile

mersiyeler gelecek kuşaklara aktarılabilecektir. Nühüft mersiye ile ilgili olarak yapılan müzikal analiz neticesinde şu sonuçlara varılmıştır:

Makam özelliklerine bakıldığında Nühüft makamı musiki edvarlarındaki makam tanımı ile büyük farklılıklar göstermiştir. Hatip Zâkiri Hasan Efendi, 1623 yılında vefat etmiştir. Bu tarihten önceki Bedri Dilşad (1425), Hızır bin Abdullah (1450?), Yusuf bin Nizameddin Kırşehirî (1424) ve Seydi (1504) musiki edvarlarında Nühüft makamını Uzzal dizisi ile gezinip Dügah perdesinde karar veren bir makam olarak tarif etmişlerdir (Levendoğlu, 2002:157). Oysa ki İmam Hüseyin Mersiyesi Hüseyinîşirân'da karar vermektedir. Nühüft makamı Kantemiroğlu'ndan itibaren Hüseyinîşirân'da karar veren bir makam olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde Hüseyinîşirân perdesi üzerinde Yegâh perdesini göstermeksizin Uşşak dörtlüsü ile sonlanmaktadır. Hatip Zâkiri'nin Mersiyesi'nde ise Yegâh perdesi yeden olarak kullanılmıştır.

Mersiye Yerinde Nişabûr Dörtlüsü + Neva perdesinde Rast Beşlisi + Nühüft makamı dizilerinden oluşmuştur.

Klasik Türk musikinin sözlü form geleneğinde güfteye ait bir hece uzun nağmelerle uzatılmaktadır. Ancak Nühüft mersiyede heceler çok kısa nağmelerle bestelendiği görülmüştür. Her bir sekizlik notaya bir hece denk gelmektedir. Uzun nağmeler mısraların sonuna bırakılmıştır.

A+A+B+C+Köprü+B+A+B+C+B+C biçim yapısına sahiptir. Mersiye üç bölümün tekrarından oluşmaktadır. A bölümü, B bölümü, C bölümü. Bu bölümler yukarıdaki kuruluş yapısına göre tekrarlanmıştır.

Nühüft makamı nasıl ki değişim geçirdiyse mersiyenin form ve özelliklerinin de değişmiş olabileceğini düşünmek gerekmektedir. Çünkü: meşk yöntemi ile devreden bir musikide makam özelliklerinin değişimleri kaçınılmazsa, form ve usul özelliklerindeki değişim de kaçınılmazdır.

Mersiyenin melodik ezgilerinde büyük ve küçük ikili, üçlü aralıklarının ve sıra seslerin kullanıldığı görülmüştür.

Atlama aralıklarının olduğu bölümlerde ezgi inici ikili aralığı ile çözülmüştür.

Mersiyenin Meyan bölümüne geçişte klasik musikide olduğu gibi farklı bir makama geçki yapılmıştır.

Ahmet Hatipoğlu Nühüft mersiyenin notasını yeniden düzenlemiş ve Türk Din musikisine kazandırmıştır. Nota, düzeltildiği için prozodi hatası yoktur. Tartım ve güfteye ait heceler uyum içindedir. Dr, Suphi Ezgi nüshasının notasında Durak Evferî usulüne hapsedilmeye çalışılmış, dolayısıyla prozodi hatalarının olması kaçınılmaz olmuştur. Zira ağıt formlarının gelenekte serbest okunduğu görülmektedir. Serbest usulde okunan eserlerin prozodi hataları da en aza inmektedir. Bestedeki

sağlam bir prozodi yapısı ve nağme güzelliği eserin günümüze kadar ulaşmasındaki en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Kaynakça

- ATEŞ, E. (1999). Türk Din Müsikisinde Hatip Zâkiri Hasan Efendi'nin Hayatı ve Eserleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CAN, H. (1974). "İslami Ayların Müsikisi" Müsiki Mecmuası Dergisi, 294:19-21
- DEVELLİOĞLU, F. (1986). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât, Ankara: Aydın Kitabevi.
- HATİPOĞLU, A. (1983). Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Türk Müsikisi Prozodisi. Ankara: TRT Yayınları.
- HATİPOĞLU, E. (2012). Mevlevî Ayinler -Makamlar ve Geçkiler. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- LEVENDOĞLU, O. (2002). XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makamlar ve Değişim Çizgileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: G.Ü.Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÖZALP, N. (1992). Türk Müsikisi Beste Formları. Ankara: TRT Yayınları.
- ÖZKAN, İ. H. (2006). Türk Müsikisi Nazariyatı ve Kudum Velleleleri. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÖZTUNA, Y. (1990). Türk Müziği Ansiklopedisi. Ankara; Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TAHSİN, H. (2012). Gülzâr-ı Müsiki, çev: Gülçin Yahya Kaçar, Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- YAVAŞCA, A. (2002). Türk Müsikisinde Kompozisyon ve Beste Biçimleri. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları. <http://www.Msxlabs.org/> Yazicizade Mehmet Kimdir, Erişim Tarihi:20.07.2012.

NÜHÜFT

"Rivâyette gelir bir gün Rasûlullah olup dîşâd"

(İmam Hüseyin Mersiyesi)

Beste: Hatîb Zâkirî Hasan Efendi

Güfte: Yazıcıoğlu Mehmet Efendi

Usûlü: Serbest

Ri vâ yet te ge lir bir gün Ra sū lul lah o lup
 dîl şâd şâd Ki di zin de o tur muş tu
 Hü sey ni le Ha sen şeh zâd zâd
 Hü sey n'i öp tü boy nun dan Ha sen ağ zı du da ğın dan
 İ ki sin bâ bu şef kat ten bu res me ey le di î
 râd Hey yâr ey yâr ey
 İ riş ti Ceb re il der hal e lin de var i di üç şal
 Bi ri kâ re bi ri sa ru bi ri ki zil i di vek kâd kâd
 De di Al lah se lâm e der bu yu rur kim re vâ mı dır

NÜHÜFT

"Rivâyette gelir bir gün Rasûlullah olup dilşâd"

(İmam Hüseyin Mersiyesi)

-2-

Be ni ni ce se ver ol kim ba na kar şı
ö per ev lâd
Di vâ nın da e li ba ğ lı ku lun dur Yâ Ra sû lal lâh

Ahmet Hatipoğlu'nun tanzim ederek yazdığı nota

Rivâyette gelir bir gün Rasûlullâh olup dilşâd
Ki dizinde oturmuştu Hüseyin ile Hasen şehzâd

Hüseyin'i öptü boynundan Hasen ağzı dudağından
İkisin bâb u şefkatten bu resm'e eyledi îrâd

İrişti Cebreil derhal elinde var idi üç şal
Biri kâre biri saru biri kıvılcık idi vekkâd

Dedi: Allah selâm eder buyurur kim revâ mıdır
Beni nice sever ol kim bana karşı öper evlâd

Divânında eli bağı kulundur ya Rasûlullâh
Yazıcıoğlu'na eyle şefâat olasin dilşâd

Nühüft Mersiye-i İmam Hüseyin

Beste : HATİP ZAKİRİ HASAN EF.

AGÜZ

Durak evleri Dost Ri va yet de ge lür bir gün ra s il i ul
la hı o lup dil şa şa şad
di kı dı zin de o tur muş du hü seyni le
ha sen şeh za za zad dı
hü sey ni öp dü boynun dan ha ser og zi ü.

da gin dan i ki sin ba bi şef kat den bu res me
ey Je di i rad
hey yar ey yar ey
ni ş di ceb ra il der hâl e lin de var i
di üç şel bi ri ka re bi ri sa
bi ri ki zil i di vek ka ka
kad di di di Al lah se larn i der
bu yu rur kim re va mi dir be ni
ni şe se ven ol kim be na kar sus
o per ev lod
di va ninda e li bağ lı ku
lun dur va re su lah ab va ri ci se
lu na ey le şe fa af o la
SON

Dr. Suphi Ezgi nüshası